

Piotr LEWANDOWSKI 

Akademia Sztuki Wojennej

p.lewandowski@akademia.mil.pl

KOD GEOPOLITYCZNY – KONCEPCJA TEORETYCZNA I METODOLOGICZNA

ABSTRACT

Geopolitical Code – Theoretical and Methodological Concepts

The article deals with geopolitical codes in relation to theoretical and methodological assumptions of social and political sciences. Geopolitical codes are considered in broad reference to the cultural and national codes of mythical narratives. The aim of this article is to transform cultural codes into analytical and methodological categories. The article includes an analysis of the concept of geopolitical code, its definition, and its classification as a set of social ideas. The text verifies the basic assumptions of geopolitical code: its structure, functions and possibilities of verification in the existing research methods of social, political and security sciences. The author also draws attention to the role of geopolitical codes in forming the state's information security policy.

Keywords: geopolitical codes, national mythical narratives, national security, information security, geopolitics

Słowa kluczowe: kody geopolityczne, narodowe narracje mityczne, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo informacyjne, geopolityka

WSTĘP

Badanie kodów geopolitycznych wywodzi się z geopolityki krytycznej i jej podejścia do roli świadomości społecznej w stosunkach międzynarodowych i bezpieczeństwie narodowym oraz informacyjnym państwa. Zainteresowania badawcze geopolityki krytycznej zwróciły się głębiej ku naukom społecznym. Zakres ten obejmuje oddziaływania kulturowe: tożsamościowe, historyczne czy narracji mitycznych na konceptualizację pozycji i roli przestrzenno-politycznej państwa (lub narodu)¹. Zainteresowanie kodem geopolitycznym jest zatem naturalnym procesem ewolucyjnych dociekań na gruncie nauk społecznych.

Celem artykułu jest określenie pod względem teoretycznym i metodologicznym kodów geopolitycznych jako przedmiotu poznania politologii i nauk o bezpieczeństwie. Założenia przyświecające tym intencjom można wskazać jako podstawowy problem definicyjny w określaniu kodów geopolitycznych. Podstawową tezę jest tu konkluzja odnosząca się do natury kodu geopolitycznego jako narzędzia społecznych wyobrażeń, funkcjonującego zarówno w społecznej wyobraźni, jak i w jej wytworach (zwłaszcza komunikacyjnych). Idąc dalej tym tropem, należy wskazać, że kod geopolityczny jest częścią elementarną większej całości: narodowych mitów politycznych, a tym samym częścią konstytutywną wszelkich narracji mitycznych w ogóle. Jako element narracji mitycznej daje się zmierzyć poprzez metodologię funkcjonującą na gruncie nauk społecznych i politycznych w postaci chociażby analizy dyskursu. Kod geopolityczny jest zatem przedmiotem poznania i jednostką analizy.

Artykuł został podzielony na dwie zasadnicze części odnoszące się do ujęć teoretycznych i metodologicznych. Jednocześnie należy zaznaczyć, że artykuł ten nie wyczerpuje całości zagadnień związanych z kodem geopolitycznym.

UJĘCIE TEORETYCZNE

Zainteresowanie badaniem kodów geopolitycznych wywodzi się jeszcze z czasów świata dwubiegunowego. W 1982 r. analityk stosunków międzynarodowych John Lewis Gaddis użył terminu „kody geopolityczne” na potrzeby weryfikacji wartości i interesów elit politycznych². Pojęcie to przyjęło się na gruncie nauk politycznych i zaczęło funkcjonować jako element badań geopolityki krytycznej. Sama geopolityka krytyczna reintegruje cele dotychczasowej geopolityki poprzez znaczenie większą absorpcję czynnika społecznego. Jej założeniem jest badanie wyobrażeń przestrzennych i ich przełożeń na czynniki geostrategiczne. Według geopolityki krytycznej postrzeganie świata fizycznego (i społecznego) nie jest procesem

¹ J. Potulski, *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010, s. 42-43.

² Zob. J.L. Gaddis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, New York 1982.

naturalnym³, lecz kulturowym. Podchodząc do badań, zakłada ona, że wyobrażenia przestrzenne należy umieścić w kontekście kulturowym, strukturalnym i historycznym. Są to zatem takie sposoby realizacji kodu (modusy), w których istotny, obecnie dominujący będzie modus polityczny – podporządkowujący sobie kulturę, historię i strukturę (o ile Potulski ma na myśli strukturę społeczną)⁴.

Kod geopolityczny zdaje się nadal niedowartościowany i niezoperacjonalizowany jako jednostka analityczna czy też jednostka metodyczna na gruncie nauk społecznych (głównie politologii i nauk o bezpieczeństwie). Weryfikację tego pojęcia należy wyprowadzić z samego rozumienia kodu jako jednostki obowiązującej w badaniach społecznych: kod to materia społecznych idei (wytworów kulturowych) składająca się z trzech jedności – znaków (więcej niż jednego znaku), znaczenia znaku (*signifié*)⁵ i reguły/modusu jego rozprawdzenia i integrowania⁶.

Materię kodu stanowi jakość narracyjna, daleka od faktograficznej, zaś *rolę kodu pełni tradycja, a mechanizm funkcjonowania polega na uruchomieniu reguł myślenia mitycznego*⁷. Jakość i rola kodu łączą się w całość w postaci mitu: narracji i myślenia. Kod to zatem jakość pochodząca ze społeczno-politycznych mitów danej społeczności. Jako taka wywodzi się z kodów kulturowych⁸ (narodowych), które są konstytutywną częścią każdej narracji mitycznej. Mit będzie odpowiedzialny za replikowanie (transfigurowanie) kodów kulturowych. Jednocześnie transfiguracja kodu będzie transfiguracją samego mitu.

Kod kulturowy, obleczonej w narrację mityczną, zapewnia przetrwanie świadomości społecznej odnoszącej się do integralności jednostki i grupy, określenia jej wielu tożsamości, ciągłości (rozciągłości historyczno-kulturowej, a nawet cywilizacyjnej) i reprodukcji w systemie autopoietycznym⁹. Kod kulturowy, od którego w myśl geopolityki

³ Co wynika już z założeń Luciena Lévy'ego-Bruhla: L. Lévy-Bruhl, *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*, przeł. B. Szwarcman-Czarnota, red. E. Tarkowska, Warszawa 1992, s. 103. Por. P. Lewandowski, *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015, s. 39.

⁴ W przypadku struktury i strukturalizmu kod geopolityczny wywodzący się z kodu kulturowego, będący częścią składową narodowych narracji mitycznych, realizuje się poprzez określoną budowę strukturalną. Por. C. Lévi-Strauss, *The Structural Study of Myth*, „The Journal of American Folklore” 1955, Vol. 68, nr 270, s. 428-444. Por. J. Potulski, *Geopolityka jako krytyka społeczna*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010, s. 47-48.

⁵ R. Barthes, *Dyskurs historii*, przeł. K. Jarosz, „Er(r)go. Teoria – Literatura – Kultura” 2001, nr 1/2, s. 109. Por. J. Derrida, *Struktura, znak i gra w dyskursie nauk humanistycznych*, przeł. M. Adamczyk, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 77/2, s. 251-267.

⁶ J. Niżnik, *Symbole a adaptacja kulturowa*, Warszawa 1985, s. 23.

⁷ Tamże, s. 21. Por. tenże, *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, nr 3-4.

⁸ Szerzej na ten temat zob. P. Wawrzyński, *Mit kulturowy jako czynnik kształtujący stosunki międzynarodowe*, Toruń 2011.

⁹ Por. E. Morin, *Zagubiony paradygmat – natura ludzka*, przeł. R. Zimand, przedm. B. Suchodolski, Warszawa 1977, s. 223. System autopoietyczny kodu zamyka się w narracji mitycznej i odpowiada za jego ruch. Jako ruch pojmuję to, co Humberto Maturana i Francisco Varela podają jako maszynę autopoietyczną: interakcje i transformacje w tworzeniu procesów poznawczych, sieć materialną pojęć

krytycznej należy wyjść, analizując kody geopolityczne, tworzy ramę znaczeniową świata zewnętrznego. Jest to rama kulturowo i narodowościowo zaprogramowana¹⁰, o właściwościach podświadomych¹¹ – a więc trwałych i integralnych z tożsamością (np. narodową, kulturową, historyczną – w zależności od materii narracji mitycznej).

Kod kulturowy odpowiada za interpretację świata zewnętrznego i świata wartości, a odziany w narrację mityczną integruje te dwa światy. Kształtuje w ten sposób podstawy i zachowania członków danej grupy (nacji). Dodatkowo kody kulturowe, kreując symbole, wykorzystują je do głębokich penetracji świadomości poprzez rangowanie znaczeń określonych w danej kulturze i danej grupie. Nie pozwalają zrozumieć ludzi; pozwalają poznać świat ich idei i wytworów, jednak nie dopuszczają do głębi świadomości, której są tylko pozornym odwzorowaniem. Kody kulturowe odpowiadają po części tym zjawiskom, które mieszczą się w definiowaniu kodu geopolitycznego. Kody kulturowe, które podkreślają różnice między grupami etnicznymi, w rozumieniu potocznym, określa się jako „mentalność narodową”. Kody kulturowe pozwalają precyzyjnie określić te różnice w interpretacji różnych zjawisk między odmiennymi grupami kulturowymi. Kody mogą być uświadomione, bądź powielane, czy wytwarzane i używane zupełnie nieświadomie, naturalnie i automatycznie¹².

Mity narodowe są tymi formami świadomości, które rozwijają zbiorowe wyobrażenia (przechowują je w społecznych ramach pamięci, o których rozprawia¹³ Maurice Halbwachs i do których odnoszą się badania Petera Bergera oraz Thomasa Luckmanna w kontekście teorii poznania społecznego¹⁴). Mity narodowe jako zworniki kodów kształtują wyobrażenia zbiorowe, funkcjonujące jako skonkretyzowane i urealnione kulturowo i politycznie. W ten sposób tworzą własną mapę myślową¹⁵.

Tu pojawia się drugi aspekt kodu geopolitycznego, czyli jego wymiar geograficzny i polityczny. Mapa myślowa nie znajduje odzwierciedlenia w badaniach geopolitycznych. We wskazanym wcześniej rozumieniu imputuje jednak zjawisko, które zostało określone mianem „mapy mentalnej”. To trójwymiarowa przestrzeń świadomości społecznej, łącząca: wiedzę/faktografię na temat geograficznych i fizycznych właściwości kodu (znaki); wartości, które posiadają elementy metafizyczne (znaczenie); narrację mityczną (sposób rozprowadzenia mitu i formę jego transfiguracji w świadomości

(znaków), która wyznacza społeczny zakres ich oddziaływania. H. Maturana, F. Varela, *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*, London 1980, s. 135.

¹⁰ G. Hofstede, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, przeł. M. Durska, Warszawa 2011, s. 17.

¹¹ C. Rapaille, *The Culture Code. An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do*, New York 2006.

¹² A. Odrowąż-Coates, *Kobieta za zasłoną kodów kulturowych Arabii Saudyjskiej*, „Pedagogika Społeczna”, R. 12, 2013, nr 1, s. 46. Por. C. Rapaille, *The Culture Code*...

¹³ M. Halbwachs, *Społeczne ramy pamięci*, przeł. i wstęp M. Król, Warszawa 2008, s. 136, *Biblioteka Socjologiczna*.

¹⁴ P.L. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, przeł. J. Niżnik, Warszawa 1983, s. 49-52, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.

¹⁵ J. Berting, C. Villain-Gandossi, *Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne*, [w:] *Narody i stereotypy*, red. T. Walas, Kraków 1995, s. 24-25.

społecznej wraz z gnozą). Mapa mentalna to mapa nadbudowana nad mapami geograficznymi i politycznymi, stosunkowo od nich niezależna¹⁶.

Mapa mentalna to także mapa symboli – znaków o szczególnej wyrazistości i aksjologii dla danej grupy. Mapa zbudowana na bazie kodów geopolitycznych ma zatem charakter selektywny. Nie wszystkie znaki/symbole będą się na niej znajdować. Modus integracji będzie odpowiadał za rozprowadzenie po mapie określonych faktów i obiektów, wraz z ich wartościowaniem. Wymiary długości i szerokości geograficznej zdają się wtórne. Najistotniejsze przy budowie mapy mentalnej poprzez kod geopolityczny jest wartościowanie¹⁷ obiektów przez ich pełną ideologizację i pragmatyczność (kod geopolityczny rysuje na mapie mentalnej trzy rodzaje użyteczności: to, co konieczne do przetrwania; to, co wynika z doświadczeń/przesłanek; to, co żywotne dla interesów grupy i warte pamięci/poznania).

Ideologiczna mapa świata odnosi się do wartościowania politycznego danej jednostki bądź grupy. Ideologizacja/polityczność jest jednym z modusów rozpisywania kodu geopolitycznego. Jej celem jest percepcja świata zewnętrznego poprzez wartości polityczne (polityczno-historyczne, nacjonalistyczne czy ksenofobiczne). Kształtowanie ideologiczne mapy wyobrażeniowej w aspekcie właściwości geopolitycznych ma wymiar ontyczny w ujęciu zarówno terytorialnym (fizyczno-geograficznym: terytorium, granice, zasoby itd.), jak i zdeterytorializowanym (odnoszącym się do właściwości świadomości społecznej grupy i narodu: kultura, historia, mity)¹⁸.

Mapa mentalna, mapa wyobrażeniowa, mapa świata – to tylko kolejne formy opisujące konstruktywistyczną jednostkę poznania rzeczywistości społeczno-fizycznej. Mapa tworzona przy pomocy kodów geopolitycznych (metafor językowych odnoszących się do narracji mitycznej) funkcjonuje w dyskursie publicznym w polu wytworów kulturowych. Mapa ta realizowana jest jako względnie trwałe rozkład wartości i znaczeń. Stymulowanie określonych symboli (jednostek metafory, poszczególnych jednostek kodujących) i replikowanie mapy odbywa się w dyskursie publicznym poprzez media masowe¹⁹.

Mapa świata w myśl konstruktywizmu społecznego jest permanentnie negocjowanym zbiorem symboli narodowych. Kody geopolityczne odpowiadają za ramowanie określonych wartości, a zatem i symboli. Oznacza to, że szersze, częstsze eksponowanie, stymulowanie określonego symbolu pobudza określoną aksjologię i emotywność narodową. Wszystko odbywa się obecnie za sprawą dyskursu. Świat właściwości fizycznych obecnie całkowicie traci na znaczeniu aksjologicznym. O ile kilkadziesiąt lat temu geografia posiadała wartość temporalną i fizyczną (czas i środki potrzebne do pokonania odległości), o tyle obecnie jest ona zastępowana wartością znaczeniową. Poza tym w procesie dyskursywnym pojawia się negocjowanie i tworzenie znaczeń w myśl

¹⁶ W. Chlebda, *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2002, nr 14, s. 9.

¹⁷ M. Zaborski, *Mapy pamięci. Kategoria przeszłości w polskiej kulturze politycznej*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011, nr 28, s. 210-231.

¹⁸ J. Potulski, *Wprowadzenie...*, s. 43-44.

¹⁹ C. Jean, *Geopolityka*, przeł. T. Orłowski, J. Pawłowska, Wrocław 2003, s. 39.

hipertekstualności²⁰, a co za tym idzie mapa świata staje się przedmiotem społecznych i kulturowych odniesień kreujących tożsamość jednostkową i grupową.

Kody geopolityczne będą zatem rozumiane inaczej niż funkcjonująca wcześniej w literaturze definicja Colina Flinta, sprowadzająca je do sposobów, *w jaki dany kraj sytuuje się wobec świata*²¹. Założenia Flinta i Taylora odnoszące się do kodów geopolitycznych wydają się zbyt jednowymiarowe. Określili oni skład kodu geopolitycznego w postaci pięciu założeń: *a) kim są nasi aktualni i potencjalni sojusznicy b) kim są nasi aktualni i potencjalni wrogowie c) jak możemy utrzymać naszych sojuszników i zatroszczyć się o potencjalnych sojuszników d) jak możemy przeciwstawić się naszym aktualnym wrogom i pojawiającym się zagrożeniom e) jak umotywuujemy te cztery założenia wobec naszej opinii publicznej i wobec społeczności globalnej*²². Takie rozumienie kodu geopolitycznego pozycjonuje go w modusie realizacji geostrategicznej i jest zbyt wąskie nawet do samookreślenia geopolitycznego (z racji interdyscyplinarności tego paradygmatu). Zakres pytań o podejście do kodu geopolitycznego powinien zakładać współistnienie kilku sposobów jego realizacji (modusów) z racji istnienia wielu subdyscyplin geopolityki (np. geohistorii).

Sposoby realizacji, czyli modusy realizacji kodu geopolitycznego, których istnienie postuluję, to modus narodowy (nacionalistyczny) i modus polityczny. Obydwa zawierają odniesienia poprzez sposoby rozpisania, np.: modus kulturowy, historyczny, pamięci zbiorowej. Kod geopolityczny jest kształtowany w wielu wymiarach i odnosi się do szerokich kontekstów narodowych, politycznych, historycznych i kulturowych jako głównych, konstytutywnych metod jego realizacji.

Do powyższych pytań zaproponowanych przez Flinta i Taylora można dołożyć szeregu własnych, przykładowo: jaka jest nasza pozycja międzynarodowa, jaką przewagę pozycyjną daje nam nasze położenie, jak polityka i geopolityka działają na naszą korzyść lub niekorzyść, jaką rolę historyczną mamy do spełnienia, jak postrzegają nas nasi partnerzy, jak postrzegają nas nasi wrogowie. Liczba pytań ogranicza się do sposobu ich weryfikacji i zakresu możliwości badania oraz paradygmatu badań: polityczności, geograficzności i bezpieczeństwa.

Stawiane sobie pytania zależą od modusu, metody, celu i problemu badawczego, jaki chcemy podjąć. Całościowe badanie kodu geopolitycznego wymaga uwzględnienia spojrzenia interdyscyplinarnego, a zatem całości trójwymiarowego podejścia badającego płaszczyznę: świadomości społecznej, faktu i absorpcji/interpretacji narracji. Całość kodu zanurzona jest w narracji mitycznej i nigdy nie przekracza jej ram poznawczych. Dlatego też metody badania kodu geopolitycznego winno się upatrywać w naukach społecznych i politologicznych.

Dzięki kodowaniu geopolitycznemu wymiar przestrzenny (polityczny, kulturowy, historyczny i geograficzny) nabiera znaczenia aksjologicznego. Kod przybiera

²⁰ Por. J. Baudrillard, *Symulakry i symulacja*, przeł. S. Królak, Warszawa 2005, s. 6; A. Ziętek, *Media wobec (hiper)rzeczywistości w ujęciu Jeana Baudrillarda*, [w:] *Granice w kulturze*, red. R. Bomba, A. Radomski, Lublin 2010, s. 370-380.

²¹ C. Flint, *Wstęp do geopolityki*, przeł. J. Halbersztat, Warszawa 2008, s. 72.

²² Tamże, s. 72.

funkcjonalność tożsamościową i kompensacyjną wobec braku możliwości bezpośredniego poznania²³. Kod geopolityczny tworzy kartografię mentalną społeczeństw kulturowo-narodowych. Mapa mentalna to społeczno-kulturowy byt operujący kodami jako wyznacznikami – punktami orientacji. Realizuje się również w koncepcji trzech światów Karla Poppera – w odniesieniu do trzech jakości bytu. Kody geopolityczne operują pojęciami z zakresu świata fizycznego. W percepcyjne stany świadomości przekształcają je poznawcze, ematywne wytwory socjopsychiczne²⁴. W taki sposób – poprzez połączenie świata fizycznego z ematywnym światem społecznym – kody geopolityczne realizują się w trzecim popperowskim świecie ludzkiej świadomości²⁵. Te trzy światy to tak naprawdę kolejne trzy wymiary kodu geopolitycznego w układzie poznawczym: świat fizyczny, świat mentalny i świat społecznych narracji. Można nałożyć na ten układ: znak, znaczenie oraz modus realizacji i użycia kodu. Na poziomie teoretycznym koncepcja ta zdaje się mieć solidne podwaliny antropologiczne²⁶.

Flint wskazuje, że kody geopolityczne pozwalają określić mapy mentalne polityki zagranicznej. Wydaje się, że nie jest to do końca realne założenie. Określenie mapy mentalnej może przebiegać dwojako: poprzez analizę historyczną oraz analizę prognozy. W przypadku prognoz można zaś jedynie domniemywać, przez analogię i częstotliwość użycia określonych kodów, jakości społecznych ocen i oczekiwanych kierunków realizacji polityki zagranicznej danego kraju.

W tym założeniu teoretycznym map mentalnych należy zwrócić się ku funkcjonującym na gruncie nauk społecznych i politycznych „wizjom geopolitycznym”. Gerjtan Dijkink w swych badaniach dokonał analizy wyobrażeń geopolitycznych. Wyniki tych obserwacji spopularyzowały pojęcie wizji geopolitycznych. Jego założenie było dość proste: wizje geopolityczne należy analizować i określać przy interdyscyplinarnym podejściu do pojęć takich jak: tożsamość narodowa, kultury geopolityczne i tradycje geopolityczne. Same wizje geopolityczne zostały przez badacza zdefiniowane jako odniesienie mentalności przestrzennej autonomicznej (jednostkowej i grupowej) do pozostałego świata, tzn. jako wyobrażenia określone uprzednio mapą mentalną do płaszczyzn i pól społecznych (a przy tym badawczych) szeroko powiązanych z bezpieczeństwem (zagrożenia, wyzwania, szanse czy wiara w predestynujące położenie narodu)²⁷.

Analiza historyczna dostarcza wiedzy na temat poszczególnych procesów politycznych i tych zachodzących w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego. Analiza kodów geopolitycznych odbywa się zawsze z odniesieniem do wcześniejszych wyników

²³ C.G. Flood, *Political Myth. A Theoretical Introduction*, New York 1996, s. 58-62.

²⁴ Grzegorz Wiński nazywa je „alegoriami procesów psychicznych”. G. Wiński, *Mit jako kategoria analizy politycznej. cz. I*, „Zeszyty Społeczne – Klub Inteligencji Katolickiej w Lublinie” 2006, nr 14, s. 179.

²⁵ K. Popper, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, przeł. i oprac. A. Chmielewski, Warszawa 2002, s. 138-139, 194-195, *Biblioteka Współczesnych Filozofów*.

²⁶ Zagadnienie mitów i kodów analizowali m.in.: Mircea Eliade, Ernst Cassirer, Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes, Vilfredo Pareto.

²⁷ Zob. G. Dijkink, *National Identity and Geopolitical Visions. Maps of Pride and Pain*, London 1996, s. 11 i n.

badan pochodzących właśnie z analizy historycznej – po to, by wyznaczyć trendy i określić możliwość ich realizacji (determinacji społeczeństwa w osiągnięciu celu).

KOD GEOPOLITYCZNY JAKO KATEGORIA ANALITYCZNA

Geopolityka krytyczna dokonała zwrotu ku społecznym wymiarom analizy. Z tej racji jej punktem odniesienia jest dyskurs publiczny. Dyskurs jako przedmiot analizy obecnie znajduje się w obrębie badań politologicznych i skupia się na: przekazach publicznych, wytworach elit symbolicznych (przemocy symbolicznej) oraz mediach jako narzędziach jego rozprowadzania²⁸. W przypadku analizy kodów geopolitycznych i założeń geopolityki krytycznej w metodologicznym i teoretycznym ujęciu nie sposób odejść od osiągnięć krytycznej analizy dyskursu²⁹. Zakłada ona weryfikację społecznych wytworów kulturowych opartych na rozciągłości języka, ale również badanie kontekstu³⁰.

Kod geopolityczny rozprowadza się w języku poprzez *system znaków i symboli wraz z ich określoną strukturą znaczeniową*³¹ (to nadużycie zacieśniające teorię poznania kulturowego Alfreda Schütza na potrzeby definiowania kodu geopolitycznego). Język jest nośnikiem bezpośrednich odniesień do rzeczywistości, systemem reprezentacji, a także kognitywnym i interaktywnym narzędziem konstrukcji znaczeń. W naturze narracyjnej dyskursu znajduje się kilka rodzajów kodów: akcyjny (wydarzeniowy), przedmiotowy (rzeczowy), werbalny (językowy), lokatywny, temporalny, personalny, symboliczny³². W zależności od celu i przedmiotu badania określone jednostki analizy będą weryfikowane na podstawie klucza kategoryzacyjnego, zbudowanego z odniesień geograficznych i politycznych.

W przypadku kontekstu ma on znaczenie, gdy wchodzi w układy i relacje między światem społecznym a światem fizycznym. Kontekst w kodzie geopolitycznym opiera się na strukturach społecznych odnoszących się do aksjologicznych cech określonych symboli geopolitycznych. W przypadku kontekstu w dyskursie politycznym i geopolitycznym należy uznać, że są to obiektywizowane (acz nie obiektywne) konstrukty poszczególnych aktorów (nadawców i odbiorców) realizujących wspólnie komunikację

²⁸ J. Gajda, *Analiza dyskursu i jej zastosowanie w badaniach politologicznych – wprowadzenie*, [w:] *Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, red. D. Mikucka-Wójtowicz, Kraków 2010, s. 255.

²⁹ Joanna Gajda podaje, że krytyczna analiza jest *nastawiona na zmianę rzeczywistości społecznej, rozwiązywanie problemów przez zaangażowaną praktykę badawczą*. W tym przypadku należałoby spojrzeć znacznie szerzej, przez pryzmat konstruktywizmu i derridowskiej dekonstrukcji. Tamże, s. 255.

³⁰ Por. C. Trutkowski, *Wybór czy konieczność – o potrzebie wykorzystania analizy dyskursu w socjologii*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, t. 48, nr 1, s. 35-50.

³¹ Cyt. za: B. Jabłońska, *Krytyczna analiza dyskursu w świetle założeń socjologii fenomenologicznej. Dylematy teoretyczno-metodologiczne*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9, nr 1, s. 52. Por. A. Schütz, *Świat społeczny i teoria działania społecznego*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Kraków 2007, s. 64-70.

³² M. Bukowski, *Czynniki różniące symbole polityczne. Perspektywa globalna*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008, s. 129-140.

narracyjną³³. Kod geopolityczny odpowiada za wtlaczanie znaków, symboli i odniesień w odpowiednie komponenty znaczeniowe – konteksty³⁴. Powstają w ten sposób modele³⁵, które przypominają swoim układem nieuporządkowaną kostkę Rubika. Każdy z modeli (kolorów) sam z siebie nie znaczy. Znaczenia nabiera w ciągu innych znaczeń, zazębiając się z innymi kodami i narracjami mitycznymi.

Kontekst kodu geopolitycznego nie znajduje się poza dyskursem, znajduje się w komunikacji i w osobnych, pobocznych narracjach. Narracje mityczne muszą być społecznie rozumiane. Dzięki temu kody geopolityczne stają się komunikatywne i informują same sobą i same o sobie. Kontekst, tak jak zabawa kostką Rubika, podlega ciągłym transfiguracjom. Uczestnicy, aktorzy (nadawcy i odbiorcy) dyskursu, negocjują znaczenie określonych komunikatów, powstałych na bazie kodu geopolitycznego w określonym kontekście znaczeniowym i sytuacyjnym³⁶. Negocjowanie znaczeń jest sukcesywnie ograniczane z racji narzucania kodów kulturowych i geopolitycznych. Kod gwarantuje względną stałość znaczeń w zmieniającym się środowisku (historycznym, politycznym, a nawet geograficznym). Kod jest społeczny, jest elementem tożsamościowym, jest formą świadomości³⁷.

Kod geopolityczny jako jednostka analizy w naukach społecznych będzie opierał się na pomniejszych jednostkach. Mit jest sposobem realizacji narracji mitycznej w dyskursie i jako taki będzie posługiwał się faktorami narracji mitycznej – tymi elementami narracji, które Tadeusz Biernat nazywa wysłowieniami³⁸. Można je także pojmować w kategoriach „archetypu pojęciowego”³⁹ lub „metafory źródłowej”⁴⁰. We wszystkich tych przypadkach chodzi o usystematyzowany językowo i społecznie zestaw pojęć, dzięki którym możliwe staje się skuteczne komunikowanie o danym przedmiocie.

Kod geopolityczny jako jednostka narracji zamyka się w języku. Przystępując do weryfikacji kodu geopolitycznego, należy zacząć od sporządzenia *listy kluczowych słów i wyrażeń, wraz z objaśnieniami ich wzajemnych powiązań i paradygmatycznych znaczeń w polu, z którego zostały pierwotnie wzięte*⁴¹. Kod geopolityczny będzie opierał się na mitycznych jednostkach narracji i analizował wszystkie te zjawiska, które kryją się w dyskursie pod ogólnymi pojęciami odnoszącymi się do: relacji międzynarodowych,

³³ Definiując kontekst, Teun van Dijk wskazuje, że jest on subiektywną formą przekazu. Nie można zgodzić się z tym twierdzeniem, biorąc pod uwagę kulturową i fizyczną formułę realizacji odniesień komunikacyjnych. Otrzymują one znaczenia obiektywne, które nie poddają się negacji. Por. T. van Dijk, *Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk*, Cambridge–New York 2009, s. 113.

³⁴ Tworzą w ten sposób pola znaczeniowe, przez które dochodzi do rozumienia kontekstu. Por. R. Tokarski, *Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne – dwa spojrzenia na język*, „LingVaria” 2006, nr 1, s. 36.

³⁵ T. van Dijk, *Society and Discourse...*, s. 96.

³⁶ Tamże, s. 115.

³⁷ Por. M. Fleischer, *Typologia komunikacji*, Łódź 2012, s. 11, *Seria Projektowanie Komunikacji*.

³⁸ T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989, s. 273.

³⁹ M. Black, *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*, Ithaca 1962, s. 241.

⁴⁰ V. Turner, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2005, s. 18, *Cultura*.

⁴¹ Tamże, s. 18.

rozkładu sił, sojuszy, konfliktów, rywalizacji, hegemonii, mocarstwowości, suwerenności, dominacji, interesów narodowych, polityki zagranicznej, porządku globalnego, granicy i graniczności czy rozciągłości geograficznej⁴². Zjawiska te wchodzą w skład modusu paradygmatycznego geopolityki. Jednak sama analiza geopolityczna nie może obyć się bez weryfikacji pozostałych sposobów realizacji kodów kulturowych, gdyż one zawsze ściśle się zazębiają, tworząc kontekst.

Takie podejście metodologiczne, zakładające analizę dyskursu w celu weryfikacji kodów geopolitycznych, nie odpowiada klasycznemu ujęciu kodu jako modelu realizacji i konceptualizacji określonej polityki zagranicznej. Nie przekłada się na prognozowanie, ale na społeczne uwarunkowania: stereotypy i mity, a także samoumiejszczenie się grup w strukturach stosunków międzynarodowych. Jest to badanie świadomości społecznej poprzez przekazy kulturowe.

Kody geopolityczne mogą także służyć do badania dyskursu elit symbolicznych i ich roli w kreowaniu polityki, a także do interpretowania zjawisk geopolitycznych. Mogą one weryfikować szeregi zależności historyczno-kulturowych odpowiedzialnych za sytuację polityczną danego kraju i jego ewentualne kulturowo uwarunkowane kierunki rozwoju. W tym zakresie wypada odnieść się do Taylora i Flinta, którzy postulowali badanie zjawisk poprzez *sposób, w jaki dany kraj sytuuje się wobec świata*⁴³. W obecnych zjawiskach masowej komunikacji i bezpieczeństwie informacyjnym istotnym elementem będzie również analiza kodów geopolitycznych mocarstw jako elementów ich oddziaływania perswazyjnego i propagandowego na inne kraje⁴⁴. Odpowiednio poznane teoretycznie, skonceptualizowane pod względem definicyjnym i zoperacjonalizowane metodologicznie kody geopolityczne są i będą w przyszłości narzędziem walki informacyjnej.

W proponowanej koncepcji ramowania narracją mityczną (*framing*) kody kulturowo-geopolityczne (bo taka nazwa dokładniej opisuje zaproponowane rozumienie kodu geopolitycznego) odgrywają kluczową rolę. Nie wchodząc w całą teorię *framingu*, można zaznaczyć, że podobna koncepcja wykorzystania kodów geopolitycznych istnieje już w badaniach społecznych. Potulski wskazuje, że istnieją mechanizmy wykorzystujące *dyskurs publiczny i dominujące w nim motywy, stereotypy, kody geopolityczne i wyobrażenia przestrzenne. Bada się proces „mapowania” (ang. – „mapping”), czyli wytwarzania przez podmiot swoistego obrazu świata i przestrzeni*⁴⁵. Założenie to

⁴² A. Dybczyński, *Teoria geopolityki*, [w:] *Geopolityka*, red. tenże, Warszawa 2013, s. 36-37.

⁴³ C. Flint, *Wstęp...*, s. 72.

⁴⁴ Współcześnie jest to o tyle istotne, że wiąże się bezpośrednio z zagrożeniami hybrydowymi, zwłaszcza w aspekcie walki informacyjnej i propagandowej. Por. S. Bachmann, H. Gunneriusson, *Terrorism and Cyber Attacks as Hybrid Threats: Defining a Comprehensive Approach for Countering 21st Century Threats to Global Peace and Security*, „The Journal on Terrorism and Security Analysis” 2014, Spring, 9th Edition, s. 2-11, [online] http://eprints.bournemouth.ac.uk/21206/1/Terrorism_and_Cyber_Attacks.pdf, 2 XI 2017; *Wojna hybrydowa – wojna łącząca w sobie jednocześnie różne możliwe środki i metody przemocy, w tym zwłaszcza zbrojne działania regularne i nieregularne, operacje w cyberprzestrzeni oraz działania ekonomiczne, psychologiczne, kampanie informacyjne (propaganda) itp.*, [online] <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLO-WNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html>, 20 II 2019.

⁴⁵ J. Potulski, *Geopolityka jako...*, s. 39-48.

należy połączyć z koncepcjami i teoriami komunikacji masowej, m.in. ramowania narracją mityczną. *Mapping* to nie tylko tworzenie obrazu świata i przestrzeni, lecz także wpajanie kodów kulturowo-geopolitycznych jako ich metod poznawczych. Jest to proces wieloetapowy, transfiguracyjny, odnoszący się do płaszczyzn i poziomów informacji oraz sposobów jej przekazu. Analiza kodów geopolitycznych z uwzględnieniem *mappingu* geopolitycznego powinna odbywać się przy użyciu odpowiednio do tego skonstruowanych matryc narracyjnych. Matryce dają możliwość weryfikacji całego procesu integracyjnego mapowania, kreowania mitycznej narracji narodowo-kulturowej map poznawczych (*cognitive mapping*). Uchwycenie tego procesu pozwala na opisanie i zrozumienie społecznej realizacji, rozumienia, rangowania, magazynowania, kodowania i odkodowywania wiedzy (wraz z jej integracją z aksjologią)⁴⁶.

Kody geopolityczne dokonują ramowania narracji mitycznej. Z tego względu analiza dyskursu powinna zostać również poszerzona i uzupełniona o analizę ramową (*framing analysis*), niezbędną do potwierdzenia funkcjonowania w określonej płaszczyźnie badawczej schematów poznawczych w postaci kodów geopolitycznych⁴⁷. Stosowanie analizy ramowej w badaniu kodu geopolitycznego pozwala na określenie jego zakresu znaczeniowego, funkcji, praktyki i, co najistotniejsze, jego znaków, znaczeń i modusu realizacji⁴⁸.

Kod geopolityczny jako jednostka analizy podlega weryfikacji poprzez zastosowanie trzech poziomów eksploracji: przekazu medialnego, języka i jednostek narracji. Nie są to pojedyncze słowa⁴⁹, ale zwroty i kulturowe konstrukcje gramatyczne w postaci metafor⁵⁰. Tak więc badanie metafor z poziomu języka będzie pierwszym poziomem analizy kodów geopolitycznych. Kolejny to poziom tekstu, w którym istotne jest zwerifikowanie ramy interpretacyjnej (zjawiska *framythingu*) oraz kontekstu, które całościowo kształtują narrację przy pomocy kodu geopolitycznego (będącego narzędziem funkcyjnym). Ostatnim, trzecim poziomem analizy dyskursu, którym można posłużyć się do analizy kodów geopolitycznych, jest poziom komunikacyjny; należy w nim dokonać analizy sieciowej i interpretacyjnej wobec znaczeń, jakie otrzymują odbiorcy⁵¹ (znaczeń produkowanych przez elity symboliczne).

Ostatni wymiar odnosi się do zastosowań praktycznych kodu, gdyż jego znajomość i umiejętność odpowiedniego wykorzystania jego właściwości stają się obecnie

⁴⁶ Por. G. Ó Tuathail, *Critical Geopolitics*, London 1997, s. 57-74.

⁴⁷ M. Czyżewski, *Wokół analizy ramowej jako perspektywy badawczej*, [w:] *Zawartość mediów czyli Rozważania nad metodologią badań medjoznawczych*, red. T. Gackowski, Warszawa 2011, s. 31-47, *Media Polskie*, t. 10. Por. K. Franczak, *Perspektywa „framing analysis” – oferta analityczna dla badań nad dyskursem?*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, t. 63, nr 3, s. 135-156.

⁴⁸ R.M. Entman, *Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm*, „Journal of Communication” 1993, Vol. 43, nr 4, s. 51-58. Por. tenże, *Framing Bias: Media in the Distribution of Power*, „Journal of Communication” 2007, Vol. 57, nr 1, s. 163-173.

⁴⁹ Por. P. Tomanek, *O swoistości socjologicznej analizy dyskursu*, [w:] *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, red. A. Horolets, Toruń 2008, s. 33-35.

⁵⁰ S. Klemczak, *Szaleństwo prób definiowania mitu*, [w:] *Mit w badaniach religioznawców*, red. J. Drabina, Kraków 2006, s. 45-64, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religioznawcza*, z. 38.

⁵¹ P. Tomanek, *O swoistości...*, s. 33-35.

narzędziami propagandowymi, narzędziami kształtowania opinii publicznej na temat stosunków i relacji międzynarodowych, które w systemie demokratycznym przekładają się pośrednio i bezpośrednio na jakość polityki zagranicznej, w tym geopolityki. Kod geopolityczny będzie jednym z działań wchodzących w skład szeroko rozumianego pola funkcjonalności perswazyjnej o znamionach emotywności i aksjologii. Z tego względu kod i jego funkcyjność na przestrzeni np. pracy czy komunikacji społeczno-politycznej będą wyjątkowo cenne jako *jakiegokolwiek oddziaływanie pobudzające odbiorcę sygnałów (komunikatów) do takich czy innych wrażeń, przeżyć, nastrojów, przemyśleń, pragnień, pokus, wahań, wątpliwości, rozterek, dylematów, własnych zamiarów i postanowień itd.* Funkcję kodu geopolitycznego w komunikacji można określić jako *ukierunkowanie (tzn. selektywne wzmacnianie lub osłabianie i kanalizowanie) cudzych zainteresowań i dążeń, stwarzanie zachęt, pokus, wywoływanie pozytywnych oczekiwań*⁵².

KOD GEOPOLITYCZNY – UJĘCIE METODOLOGICZNE

Analiza dyskursu kodów geopolitycznych powinna odbywać się w środowisku dyskursu politycznego i nosić znamiona badań politologicznych. Ze względu na brak własnych, osobliwych narzędzi badawczych geopolityka i analiza geopolityczna powinny sprowadzać się do metodologii nauk społecznych, politycznych i analityki. Należy zwrócić uwagę na kody geopolityczne jako mechanizmy dokonujące amorficzności przestrzeni poprzez wtłoczenie jej w dyskurs polityczny, historyczny czy społeczny. Dzięki temu jednak tworzy się możliwość uznania jakości ich wytworów jako zjawisk społeczno-politycznych, dających się określić w znamionach politologiczności⁵³ i geopolityczności.

Analiza kodów geopolitycznych powinna obejmować wszelkie społeczne wytwory komunikacyjne posiadające znamiona polityczności, a następnie określić cechę i miernik właściwości geopolitycznej, która stanie się przedmiotem pomiaru. Za szczególnie interesujące i ważne w badaniach uznać wypada przekazy medialne (telewizyjne, radiowe i prasowe, z racji najszerszego spektrum oddziaływania)⁵⁴. W nich jednak moż-

⁵² M. Karwat, *Podstawy socjotechniki. Dla politologów, polityków i nie tylko*, Warszawa 2014, s. 73, *Engram*.

⁵³ Tenże, *Cecha polityczności i dziedzina teorii polityki*, [w:] *Carl Schmitt i współczesna myśl polityczna*, red. R. Skarżyński, Warszawa 1996, s. 107.

⁵⁴ *Wreszcie, twórcze i ważne mogą być badania wytwarzania kodów geopolitycznych w programach politycznych, dokumentach rządowych, ale też audycjach radiowych i telewizyjnych, filmie, literaturze, plakacie, prasie itd., jako analiza niektórych kanałów komunikacji między elitami a społeczeństwem. Niezbędne będzie również porównanie ze sobą sposobu komunikacji werbalnej i pisemnej, jak wpływają one np. na wymiar technologiczny komunikacji, masowość, pamięć społeczną i indywidualną, zmianę postrzegania polityki zewnętrznej państwa. To wymaga odejścia od typowego dla badaczy myśli politycznej koncentrowania się na źródłach pisanych, traktowania ich jako najbardziej wiarygodnych i trwałych. Stajemy wtedy przed koniecznością wypracowania nowych metod badawczych, sięgnięcia do badań etnolingwistycznych, socjologicznych i kulturowych, dotyczących głównie przekazów mówionych. W przypadku badań nad myślą polityczną w grę raczej nie wchodzi badanie komunikacji pozawerbalnej, choćby emocji czy gestykulacji,*

na dokonać ramowania i rangowania określonych właściwości. Przekazy medialne jako próbę cechuje szczególnie duża warstwowość. Warstwa wytworów, przekazów medialnych, pochodząca bezpośrednio od elit symbolicznych (politycznych, dziennikarskich, kulturowych czy społecznych), wydaje się najbardziej pożądanym źródłem analitycznym. Jak wynika z badań społecznych, jednostki komunikują się kodami geopolitycznymi, które funkcjonują w obiegu medialnym i pochodzą od jednostkowych członków elit politycznych kraju⁵⁵.

Ciekawą metodologię analizy kodów geopolitycznych proponuje Jarosław Macała. Wskazuje on na dwa ujęcia kodu geopolitycznego jako przedmiotu (jednostki) analizy: atomizm i holizm. Atomizm opiera się na wskazywanym w całości niniejszej pracy podejściu do weryfikacji kodów jako jednostek narracyjnych techniką słów kluczy i dostarcza szeregu możliwości badań dyskursu. Dzieje się tak dzięki właściwościom kodu geopolitycznego, który składa się z członów/faktorów o określonej jakości znaku, znaczenia oraz modusu ich użycia i wpisania w narrację komunikacyjno-dyskursywną. Drugie podejście trzeba jednak rozumieć zgoła inaczej niż Macała. Holizm traktować należy jako uzupełnienie wcześniejszej analizy atomistycznej. Poszczególne atomy potrzebują wyjaśnienia, ujęcia, połączenia z kontekstem, nie tylko znajdującym się w analizowanej strukturze tekstowej, lecz także z całością kontekstualnych odniesień. To właśnie w tym podejściu realizuje się postulowany kontekst jako znaczenie i modus użycia kodu, pisanie/mówienie/komunikowanie kodem. Dwa ujęcia: atomizm i holizm to w rzeczywistości jedno systemowe ujęcie analityczne kodów geopolitycznych⁵⁶.

Analiza kodów geopolitycznych powinna implikować badania społeczne z zakresu komunikacji, dyskursu, stosunków międzynarodowych oraz bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Paradygmat geopolityczny w analizie bezpieczeństwa międzynarodowego *ma wymiar ściśle związany w użyciem specyficznego języka – kodu geopolitycznego, za pomocą którego formuje się „bezpieczeństwo” jako kwestię tożsamości, kultury i wartości*⁵⁷. Formy świadomości społecznej: tożsamość narodowa, kultura i wartości są przedmiotem struktury społecznej jako takiej. Badanie kodu zawsze winno opierać się na określonej strukturze poznawczej w postaci siatki, matrycy.

Z uwagi na metodologiczną próżnię proponuję przyjęcie kodu geopolitycznego jako jednego z rodzajów narodowych kodów kulturowych funkcjonujących w obrębie narodowych mitów (geo)politycznych. Dzięki temu możliwe stanie się ich badanie poprzez podejście atomistyczne i holistyczne w ujęciu jakościowym i ilościowym na gruncie metodologii nauk społecznych. Postulatywne jest zatem przyjęcie kodu geopolitycznego

w trakcie wypowiedzi. J. Macała, *Kody geopolityczne jako element analizy dyskursu w myśli politycznej*, [online] https://www.academia.edu/16837565/Kody_geopolityczne_jako_element_analizy_dyskursu_w_my%C5%9Bli_politycznej, 22 II 2019.

⁵⁵ Por. M. Feliksiak, *Opinie o stosunkach polsko-rosyjskich*, TNS OBOP, Warszawa 2010.

⁵⁶ Model takiej analizy zastosował autor niniejszego artykułu w rozprawie doktorskiej pt. *Mity Rosji w prasie polskiej w latach 2004-2010*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Toruń 2016.

⁵⁷ W. Kazaniecki, *Geopolityka krytyczna – skuteczna metoda wyjaśniania w XXI wieku?*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii...*, s. 106.

jako miary występowania określonych narracji mityczno-dyskursywnych o paradygmacie geopolitycznym. Przyjęcie, a raczej przekształcenie kodu w jakość miernika umożliwi schematyczną, policzalną i weryfikowalną technikę badawczą. Tę koncepcję metodologiczną należy zapożyczyć z badań etnolingwistycznych i lingwokulturowych. Kody geopolityczne, jako elementarne części narodowych narracji mitycznych, w pełni wpisują się w postulowane i analizowane na gruncie powyższych nauk właściwości metodologiczne „konceptów narodowych”. Znajdują się one w dyskursie publicznym i wymagają komunikacyjnego podejścia i właściwości poznawczych⁵⁸.

Uzupełnieniem koncepcji teoretyczno-metodologicznej w odniesieniu do kodów kulturowych będzie propozycja uznania ich za strukturę sieciową. Kulturowa wyobraźnia przestrzenna konstruuje mapy wyobrażeń o właściwościach geopolitycznych i narzuca je w postaci określonej sieci zależności nie tylko fizycznych i mentalnych, lecz także aksjologicznych struktur poznawczych. Do tego należałoby dołączyć cały warsztat analityczno-teoretyczny związany ze wskazanym wcześniej zaprogramowaniem kulturowym, który wskazałby, że kody kulturowe odpowiadają za przestrzeń komunikacyjną na poziomie narodowym i międzynarodowym, kształtując bezpieczeństwo w obrębie stosunków międzynarodowych. Wyłanianie się sensów i znaczeń w procesie komunikacyjnym następuje właśnie poprzez reaktywną strukturę i funkcję kodu⁵⁹.

Do badania powyżej nakreślonych założeń służy analiza zawartości prasy uzupełniona analizą ramową⁶⁰. Metoda ta jest wykorzystywana do analizy treści komunikatów, jak i ich cech oraz kanałów komunikacyjnych⁶¹. Głównym punktem wyjścia dla użycia analizy zawartości prasy jest konstatacja, że metoda ta najlepiej oddaje ocenę świadomości społecznej⁶². Proponowane tu założenia wchodzą w skład klasycznych ujęć metodologicznych, które skupiają się na założeniu o potrzebie badania koherencji

⁵⁸ J. Bartmański, W. Chlebda, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2008, nr 20, s. 11-27. Por. I. Chybor, *Koncepcja kodów kultury w rosyjskich i ukraińskich badaniach lingwokulturowych i etnolingwistycznych*, „Adeptus” 2015, nr 6, s. 37-49, <https://doi.org/10.11649/a.2015.012>; Ł. Gomułka, *O roli jednostki w rozwoju kultury na przykładzie dyskursu literatura a nauki ścisłe*, [w:] *Kody kultury. Interakcja, transformacja, synergia / The codes of culture. Interaction, transformation, synergy*, red. H. Kubicka, O. Taranek, Wrocław 2009, s. 83.

⁵⁹ W odniesieniu do mechaniki ich funkcjonowania por. W.W. Krasnych, *Etnopsycholingwistyka i lingwokulturologija*, Moskwa 2002, s. 232. Za Iryną Chybor należy dodać, że zakodowane sensory kulturowe składają się na obraz świata ujawniający światopogląd wspólnoty kulturowej. I. Chybor, *Koncepcja kodów kultury...*, s. 39.

⁶⁰ Jest to stosowana obecnie praktyka metodologiczna. Por. W. Rulykowski, *Polska prasa o transformacji gospodarki. Próba zastosowania analizy ramowania (framing analysis)*, „Przegląd Socjologiczny” 2015, t. 64, nr 2, s. 157-186; E. Nowak, R. Riedel, *Agenda Setting, Priming, Framing – TV News in Poland during Election Campaigns 2005 and 2007. Comparative Analysis*, „Central European Journal of Communication” 2010, t. 3, nr 2, s. 237-252. O uzupełnianiu analizy dyskursu prasowego o analizę ramową zob. K. Franczak, *Perspektywa „framing analysis”...*

⁶¹ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2007, s. 32.

⁶² R.D. Wimmer, J.R. Dominick, *Mass media. Metody badań*, przeł. T. Karłowicz, Kraków 2008, s. 213-215, *Media*.

między: czasem (ramy czasowe), miejscem (zasięg terytorialny, zasięg społeczny, liczba odbiorców), a także *ramami społecznymi, kulturowymi czy politycznymi, a cechami przekazów w celu zobrazowania, na przykład zmian społecznych, politycznych, geopolitycznych lub kulturowych*⁶³. Postulowane tu zmiany będą ujęte w warstwie pola badawczego ograniczonego do wąskiej temporalności i zakresu obszaru analizy. Tylko w ten sposób można uniknąć zniekształcenia w wynikach badań⁶⁴.

Przy konstruowaniu klucza kategorizacyjnego przyjęto założenie, że *lepiej jest stworzyć więcej szczegółowych kategorii, które później można zagregować, niż rozpocząć tylko od ogólnych kategorii*⁶⁵. Poszerzenie zakresu kategorii pozwala na odwzorowanie jednostkowego bądź grupowego konstruktu pojęciowego w odniesieniu do badacza i jego zespołu, który konstruuje zakres klucza kategorizacyjnego. Im szerszy klucz, tym więcej informacji pozwala uzyskać. Dzieje się tak, ponieważ rozległe definiowanie zmniejsza prawdopodobieństwo pominięcia, zaś uzupełnienie klucza o zbiór elementów pustych – niepokrywających się z rzeczywistością, nieznajdujących uzupełnienia w badaniu – unaocznia te elementy i pozwala wyciągnąć wnioski na temat pełnego zakresu badanego zjawiska.

PODSUMOWANIE

Kody geopolityczne tworzą narodowe narracje mityczne. Poznawanie ich, określanie, a także *wczesna analiza przemian treści stanowiących kod geopolityczny umożliwia, w ograniczonym stopniu, antycypację zmian w terytorialnych stosunkach politycznych*⁶⁶. Poznanie narodowych kodów politycznych stanowi podstawę do kierowania narracjami mitycznymi. Pobudzanie ich, zgodnie z teoriami komunikacji masowej (głównie teorie behawioralne, teorie propagandy), przekłada się na opinię publiczną, zachowania i rytuały masowe. Kody geopolityczne Ziemi Odzyskanych posłużyły jako mit ciągłości tych terenów z państwem polskim. Wygaszenie kodów geopolitycznych dotyczących kresów po II wojnie światowej posłużyło do niewysuwania przez Polskę żądań terytorialnych i braku politycznych aktywności wobec ziem historycznie polskich na wschodzie.

Kody geopolityczne odgrywają obecnie i będą odgrywać w przyszłości kluczową rolę w prowadzeniu działań godzących w bezpieczeństwo informacyjne państw. Odpowiednie nakłady, działania informacyjne (dezinformacyjne) będą umożliwiały sterowanie opinią i kreowanie pożądanych postaw, zwłaszcza w okresie dewaluacji wartości wiedzy i edukacji oraz braku elementarnej edukacji medialnej. Kształtowanie wizji geopolitycznych narodu z ich umiejscowieniem nie tylko geograficznym, lecz także

⁶³ P. Ścigaj, M. Bukowski, *Zastosowanie analizy zawartości w badaniach politologicznych*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2012, nr 36, s. 13.

⁶⁴ Por. tamże, s. 14.

⁶⁵ Tamże, s. 21.

⁶⁶ P. Pińkowski, *Społeczna percepcja bezpieczeństwa jako czynnik geopolityczny*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii...*, s. 54.

stratyfikacyjnym, kulturowym, historycznym, a nawet ewolucyjnym będzie przedmiotem walki informacyjnej, tak jak na polu niemieckiej geopolityki budującej koncepcje m.in. *Lebensraum*.

Zagrożenia płynące z niedoszacowania kodów geopolitycznych, polityki medialnej, wpływu obcych działań medialnych na opinię publiczną powoli zdają się docierać do świadomości współczesnych elit politycznych. Szeroki wachlarz możliwości manipulacyjnych, perswazyjnych i propagandowych, wynikający z użycia kodów w dyskursie politycznym, stwarza szereg wyzwań, przed którymi stoją współczesne społeczeństwa, zwłaszcza obszaru Europy Środkowej i Wschodniej – będące areną działań i wpływów (ma to szczególne znaczenie dla narodów białoruskiego i ukraińskiego ze względu na możliwości kreacyjne tożsamości narodowych za sprawą kodów geopolitycznych i kulturowych).

W podsumowaniu należy więc wskazać, że kody geopolityczne są formą świadomości społecznej, narzędziem realizacji społecznych ram pamięci i społecznej wyobraźni. Przejawiają się w formie narracyjnej i komunikacyjnej. Jako narracje stanowią elementarny budulec narodowych mitów politycznych i tworzą narracje narodowe (a przez to są konstytutywnymi jednostkami tożsamości m.in. narodowej, społecznej, politycznej). Badanie kodów geopolitycznych wymaga osobliwej metodologii wywodzącej się z nauk społecznych, nauk politycznych, nauk o bezpieczeństwie a przede wszystkim nauk o komunikowaniu. Jako takie kody geopolityczne są traktowane jako jednostki analizy i przedmioty poznania we wskazanych naukach.

BIBLIOGRAFIA

- Bachmann S., Gunneriusson H., *Terrorism and Cyber Attacks as Hybrid Threats: Defining a Comprehensive Approach for Countering 21st Century Threats to Global Peace and Security*, „The Journal on Terrorism and Security Analysis” 2014, Spring, 9th Edition, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2252595>.
- Barthes R., *Dyskurs historii*, przeł. K. Jarosz, „Er(r)go. Teoria – Literatura – Kultura” 2010, nr 1/2, s. 95-107.
- Bartmański J., Chlebda W., *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2008, nr 20, s. 11-27.
- Baudrillard J., *Symulakry i symulacja*, przeł. S. Królak, Warszawa 2005.
- Berger P.L., Luckmann T., *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, przeł. J. Niżnik, Warszawa 1983, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.
- Berting J., Villain-Gandossi C., *Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne*, [w:] *Narody i stereotypy*, red. T. Walas, Kraków 1995.
- Biernat T., *Mit polityczny*, Warszawa 1989.
- Black M., *Models and Metaphors. Studies in Language and Philosophy*, Ithaca 1962.
- Bukowski M., *Czynniki różnicujące symbole polityczne. Perspektywa globalna*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008.
- Chlebda W., *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2002, nr 14.

- Chybor I., *Koncepcja kodów kultury w rosyjskich i ukraińskich badaniach lingwokulturowych i etnolingwistycznych*, „Adeptus” 2015, nr 6, <https://doi.org/10.11649/a.2015.012>.
- Czyżewski M., *Wokół analizy ramowej jako perspektywy badawczej*, [w:] *Zawartość mediów czyli Rozważania nad metodologią badań medioznawczych*, red. T. Gackowski, Warszawa 2011, *Media Polskie*, t. 10.
- Derrida J., *Struktura, znak i gra w dyskursie nauk humanistycznych*, przeł. M. Adamczyk, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 77/2, s. 251-267.
- van Dijk T., *Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk*, Cambridge–New York 2009, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511575273>.
- Dijkink G., *National Identity and Geopolitical Visions. Maps of Pride and Pain*, London 1996.
- Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2007.
- Dybczyński A., *Teoria geopolityki*, [w:] *Geopolityka*, red. A. Dybczyński, Warszawa 2013.
- Entman R.M., *Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm*, „Journal of Communication” 1993, Vol. 43, nr 4, s. 51-58, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>.
- Entman R.M., *Framing Bias: Media in the Distribution of Power*, „Journal of Communication” 2007, Vol. 57, nr 1, s. 163-173, <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x>.
- Feliksiak M., *Opinie o stosunkach polsko-rosyjskich*, TNS OBOP, Warszawa 2010.
- Fleischer M., *Typologia komunikacji*, Łódź 2012, *Seria Projektowanie Komunikacji*.
- Flint C., *Wstęp do geopolityki*, przeł. J. Halbersztat, Warszawa 2008.
- Flood C.G., *Political Myth. A Theoretical Introduction*, New York 1996.
- Franczak K., *Perspektywa „framing analysis” – oferta analityczna dla badań nad dyskursem?*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, t. 63, nr 3.
- Gaddis J.L., *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, New York 1982.
- Gajda J., *Analiza dyskursu i jej zastosowanie w badaniach politologicznych – wprowadzenie*, [w:] *Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, red. D. Mikuć-Wójtowicz, Kraków 2010.
- Gomułka Ł., *O roli jednostki w rozwoju kultury na przykładzie dyskursu literatura a nauki ścisłe*, [w:] *Kody kultury. Interakcja, transformacja, synergia / The codes of culture. Interaction, transformation, synergy*, red. H. Kubicka, O. Taranek, Wrocław 2009.
- Halbwachs M., *Społeczne ramy pamięci*, przeł. i wstęp M. Król, Warszawa 2008, *Biblioteka Socjologiczna*.
- Hofstede G., *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, przeł. M. Durska, Warszawa 2011.
- Jabłońska B., *Krytyczna analiza dyskursu w świetle założeń socjologii fenomenologicznej. Dylematy teoretyczno-metodologiczne*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9, nr 1.
- Jean C., *Geopolityka*, przeł. T. Orłowski, J. Pawłowska, Wrocław 2003.
- Karwat M., *Cecha polityczności i dziedzina teorii polityki*, [w:] *Carl Schmitt i współczesna myśl polityczna*, red. R. Skarżyński, Warszawa 1996.
- Karwat M., *Podstawy socjotechniki. Dla politologów, polityków i nie tylko*, Warszawa 2014, *Engram*.
- Kazaniecki W., *Geopolityka krytyczna – skuteczna metoda wyjaśniania w XXI wieku?*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010.

- Klemczak S., *Szaleństwo prób definiowania mitu*, [w:] *Mit w badaniach religioznawców*, red. J. Drabina, Kraków 2006, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiológica*, z. 38.
- Krasnych W.W., *Etnopsycholingwistyka i lingwokulturologia*, Moskwa 2002.
- Lévi-Strauss C., *The Structural Study of Myth*, „The Journal of American Folklore” 1955, Vol. 68, nr 270, <https://doi.org/10.2307/536768>.
- Lévy-Bruhl L., *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*, przeł. B. Szwarcman-Czarnota, red. E. Tarkowska, Warszawa 1992.
- Lewandowski P., *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015.
- Lewandowski P., *Mity Rosji w prasie polskiej w latach 2004-2010*, praca doktorska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Toruń 2016.
- Macała J., *Kody geopolityczne jako element analizy dyskursu w myśli politycznej*, [online] https://www.academia.edu/16837565/Kody_geopolityczne_jako_element_analizy_dyskursu_w_my%C5%Bli_politycznej.
- Maturana H., Varela F., *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*, London 1980, <https://doi.org/10.1007/978-94-009-8947-4>.
- (Mini)Słownik BBN: *Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa*, [online] <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035>, MINISŁOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html.
- Morin E., *Zagubiony paradygmat – natura ludzka*, przeł. R. Zimand, przedm. B. Suchodolski, Warszawa 1977.
- Niżnik J., *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, nr 3-4.
- Niżnik J., *Symbole a adaptacja kulturowa*, Warszawa 1985.
- Nowak E., Riedel R., *Agenda Setting, Priming, Framing – TV News in Poland during Election Campaigns 2005 and 2007. Comparative Analysis*, „Central European Journal of Communication” 2010, t. 3, nr 2, s. 237-252.
- Odrowąż-Coates A., *Kobieta za zasłoną kodów kulturowych Arabii Saudyjskiej*, „Pedagogika Społeczna” R. 12, 2013, nr 1, s. 43-66.
- Ó Tuathail G., *Critical Geopolitics*, London 1997.
- Pieńkowski P., *Społeczna percepcja bezpieczeństwa jako czynnik geopolityczny*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010.
- Popper K.R., *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, przeł. i oprac. A. Chmielewski, Warszawa 2002, *Biblioteka Współczesnych Filozofów*.
- Potulski J., *Geopolityka jako krytyka społeczna*, [w:] *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010.
- Potulski J., *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010.
- Rapaille C., *The Culture Code. An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do*, New York 2006.
- Rulykowski W., *Polska prasa o transformacji gospodarki. Próba zastosowania analizy ramowania (framing analysis)*, „Przegląd Socjologiczny” 2015, t. 64, nr 2, s. 157-186.
- Schütz A., *Świat społeczny i teoria działania społecznego*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Kraków 2007.

- Ścigaj P., Bukowski M., *Zastosowanie analizy zawartości w badaniach politologicznych*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2012, nr 36, s. 11-27.
- Tokarski R., *Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne – dwa spojrzenia na język*, „LingVaria” 2006, nr 1.
- Tomanek P., *O swoistości socjologicznej analizy dyskursu*, [w:] *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, red. A. Horolets, Toruń 2008.
- Trutkowski C., *Wybór czy konieczność – o potrzebie wykorzystania analizy dyskursu w socjologii*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, t. 48, nr 1, s. 35-50.
- Turner V., *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2005, *Cultura*.
- Wawrzyński P., *Mit kulturowy jako czynnik kształtujący stosunki międzynarodowe*, Toruń 2011.
- Wimmer R.D., Dominick J.R., *Mass media. Metody badań*, przeł. T. Karłowicz, Kraków 2008, *Media*.
- Wiński G., *Mit jako kategoria analizy politycznej. cz. I*, „Zeszyty Społeczne – Klub Inteligencji Katolickiej w Lublinie” 2006, nr 14.
- Zaborski M., *Mapy pamięci. Kategoria przeszłości w polskiej kulturze politycznej*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011, nr 28, s. 210-231.
- Ziętek A., *Media wobec (hiper)rzeczywistości w ujęciu Jeana Baudrillarda*, [w:] *Granice w kulturze*, red. R. Bomba, A. Radomski, Lublin 2010.

Piotr LEWANDOWSKI – adiunkt w Katedrze Geopolityki Instytutu Studiów Strategicznych Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Absolwent Wydziału Politologii i Studiów Międzynarodowych oraz Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Autor artykułów z dziedziny geopolityki i bezpieczeństwa międzynarodowego, politolog, historyk, dziennikarz.